

Priskosyň eserinde ýer alan türk adatlary

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Priskosyň eserinde ýer alan türk adatlary PRISKOS'UN ESERİNDE
YER ALAN TÜRK ADETLERİ

Avrupa Hunlarının tarihi hakkında önemli bilgiler veren Priskos, Propontis (Marmara Denizi) kıyısında Panium olarak adlandırılan yerde dünyaya gelmiştir. 410-420 yılları arasında doğduğu tahmin edilen Priskos'un 472'de öldüğü düşünülmektedir. İmparatorluk memuru Maximinus ile kurduğu dostluk sayesinde İmparator II. Theodosius (408-450) tarafından 449 yılında Attila'ya gönderilen elçilik heyetinde yer almıştır. Heyette aktif rol alan Priskos, Theodosius'a kızgınlığı sebebiyle elçileri kabul etmek istemeyen Atilla'yı ikna etmiş ve elçileri kabul etmesini sağlamıştır. Elçilik görevinden sonra 8 ciltlik bir eser yazmıştır. Eserinde sadece Doğu Roma İmparatorluğu değil, çeşitli devletlerden ve topluluklardan da bahseden Priskos, aktardıkları ve anlatımıyla kendisinden sonra gelen Iordanes, Evagrius, Ioannes Malalas, Theophanes gibi önemli Doğu Roma tarihçilerini etkilemiş, eserlerinde kendisinden yazar, tarihçi olarak bahsedilmiştir.

Eserinde başta Hunlar olmak üzere çeşitli topluluklar hakkında birçok olumsuz ifade kullanan Priskos'un neden böyle bir tutum izlediği düşünüldüğünde, yaşadığı dönem ve öncesindeki siyasi olaylardan dolayı olduğu görülür. III. yüzyılda en geniş sınırlarına ulaşan Roma İmparatorluğu, bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir çöküş sürecine girmiştir. İmparatorluk, egemenliği altındaki Gotlar, Alanlar başta olmak üzere çeşitli topluluklarla yoğun mücadelelere girişmiştir. Yaşanan bu sancılı süreç sonucunda 285 yılında İmparator Diocletian yönetimi kolaylaştırmak amacıyla imparatorluğun ayrılma sürecini başlatmıştır. IV. yüzyılda İmparator Konstantin Byzantium (Konstantinopolis/İstanbul) kentini

imparatorluğun yeni başkenti ilan etmiş ve 395'te I. Theodosius'un ölümü ile Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır.

Roma, bu çalkantılı dönemi yaşarken evvelen Asya'da bulunan Hunlar, III. yüzyılda devletlerinin sona ermesiyle batıya doğru göç etmeye başlamış, Aral Gölü ile Kafkas Dağları'nın kuzeyi arasındaki sahaya yerleşmişlerdir. Hunlar daha sonra tekrar batı yönlü harekete geçmiş ve 374'te Volga kıyılarında yoğunlaşmışlardır. Burada Ostrogotlarla yaptıkları savaşta onları yenilgiye uğratmışlardır. Hunlar ardından Vizigotlarla mücadele etmişlerdir. Onları baskı altına alarak batıya göç etmelerini sağlamışlar; böylece Avrupa'nın siyasi ve etnik çehresini değiştiren ünlü Kavimler Göçü'nü başlatmışlardır. İlerleyen yıllarda bazı Germen topluluklarını da itaat altına alan Hunlar, Balkanlardan Avrupa'nın içlerine dek uzanan bir egemenlik tesis etmişlerdir.

Uldız, Karaton ve Rua dönemlerinde Doğu ve Batı Roma ile yoğun diplomatik ve askeri mücadelelerde bulunan Hunlar, Attila'nın önderliğinde en güçlü dönemlerine ulaşmışlardır. Hunların Avrupa'da büyük bir egemenlik kurmasını hiçbir Romalı kabullenememiştir. Priskos, Antik Yunan'dan gelen bir asabiyet ve anlayışla, tıpkı diğer Romalılar gibi, Hunları "barbar" olarak nitelendirmiştir. Ancak onun bu olumsuz özelliğine rağmen eseri, V. yüzyıldaki Hun faaliyetlerinin ana kaynağı olmuştur. Hun adetleri ve kültürü hakkında da önemli bilgiler veren Priskos, eserinde o dönem Romalılarla ilişkide bulunan Ogur, Onogur, Sarı Ogur ve Akhunlardan bahsetmiş, Türk boylarının Avrupa'daki dağılımı hakkında günümüze ışık tutmuştur.

■ Devlet Yönetimi

Tarihin ilk devirlerinden itibaren teşkilatçılıklarıyla diğer milletlere karşı her zaman üstün olan Türkler, kurdukları devletlerle ve gerçekleştirdikleri siyasi teşkilatlanmalarla dünya tarihinde önemli rol oynamış, yönetim alanında diğer milletlere örnek olmuşlardır. Bu durum, onların devlet

yönetiminde temel aldıkları töre adlı kanunlardan ve uygulamalardan kaynaklanmıştır. Törelere sıkı sıkıya bağlı oldukları bilinen Hunlar, bu özelliklerini Avrupa'da da sürdürmüşlerdir. Hun topraklarını gezen Priskos da şahit olduğu töreleri eserine aktarmıştır.

Müverrih eserinde, Doğu Roma ve Hunlar arasında imzalanan Margus Antlaşması gereği Romalıların, Hunlardan kaçan ve yönetici sülalesinden gelen iki kişiyi onlara teslim ettiğini; Hunların da kaçakları halkın gözü önünde çarmıha gererek öldürdüğünü bahsetmiştir. Priskos, eserinin ilerleyen sayfalarında da benzer bir olayı anlatmıştır. Aralarında yönetici sülalesine mensup bazı kişilerin de bulunduğu ve Atilla emrinde askerlik yapmayı reddetmiş bir grup Hun kaçağının, Doğu Romalılarına sığınmıştır. Yaşanan bu olayı unutmayan Atilla ise Gelibolu'da Doğu Romalılarla imzalanacak barış antlaşmasında kaçakların iadesini şart koştur. Antlaşmanın gerçekleşmesini isteyen Doğu Romalılar ise kaçakları Hunlara teslim etmişler, Hunlar da orada kaçakları infaz etmiştir.

Hunların ülkeden kaçanlara karşı gösterdiği bu sert tutum, tarihin ilk devirlerinden itibaren Türklerde var olan yurda, vatana bağlılık, devlete itaat bilincinden ve devlete, orduya baş kaldıranların cezalandırılması töresinden kaynaklanmaktadır. Göktürk Yazıtlarında "Ey Türk halkı kötü huyundan vazgeç ve pişman ol! İtaatsizliğin yüzünden seni besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız ve müreffeh devletine karşı kendin hata ettin ve nifak soktun" dizeleriyle yer bulan devlete itaat anlayışı, Türk devletlerinde vazgeçilmez kural olmuştur. Hali hazırda büyük bir suç olan devlete itaat etmeme, başka devletlere sığınma durumu gerçekleştiğinde affedilmez bir hale gelmiştir. Bu eylemi gerçekleştirenler her daim, kim olurlarsa olsunlar yöneticiler tarafından takip edilmiş, sığındıkları devletlerden istenmişlerdir. Atilla'nın yaptığı bu tutumu, Roma'ya sığınan kaçakları talep eden Avar Hakanı Bayan başta olmak üzere, çeşitli Türk hükümdarları gerçekleştirmiş, en son örneği de kendisine isyan eden Şehzade Bayezid'i talep eden II. Selim olmuştur.

Türk töresiyle ilgili Priskos tarafından anlatılan bir başka durumsa devletin üst kademelerindekilerin hükümdara olan bağılılığıdır. Eserde, Hun komutanı olan Edekon'un Romalılara Atilla'nın mektubunu getirdiğinde, Romalıların Edekon'a kendi saflarına geçmesi için yüklü miktarda para teklif ettiği ve Atilla'ya karşı suikast düzenlemelerinde yardımcı olmalarını istedikleri aktarılmıştır. Edekon bu teklifi "Beyden habersiz kölenin ayrılıp gitmesi büyük adaletsizliktir" sözüyle reddetmiş, ardından Romalıların üstelemesi karşısında kabul etmiş gözükmiştir. Ülkeye döndüğünde olayı Atilla'ya detaylıca anlatmıştır. Romalılar, başarısız girişimin benzerini Atilla'nın bir diğer komutanı Onegesius'a yapmış, o da "Romalılar böyle tatlı dille benim kandırılabilceğimi, efendime hıyanet edebileceğimi mi zannediyorlar? İskit terbiyemi, hanımlarımı, çocuklarımı, soyumu unutarak Atilla'nın yanında hizmetçi olmayı Romalılar nezdinde zengin bir adam olmaya tercih mi edeceğim?" cevabıyla reddetmiştir.

Bu olayın benzeri, Gök Türkler döneminde Çinliler tarafından benzer şekilde tatbik edilmiştir. Orhun Yazıtlarında bu durum, Çinlilerin hakana karşı halkı isyana teşvik ettiği, ancak Türklerde hükümdara bağılılığın esas olduğundan gerçekleşmediği şeklinde anlatılmıştır. Türklerde hakana yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verildiğine inanılmakta ve milli kültüre ait inançlara, töreye, ananelere kutsiyet aktarılarak bunların korunmasında çok hassas davranılmaktadır. Zira bağımsızlık yalnız idareciler tarafından değil halk tarafından da ortak bir şuur halinde yaşatılmış, bağımsızlığın temel şartlarından birisi de devleti, milleti nizama sokmaya çalışan hakana itaat olmuştur.

Priskos'un eserinde o dönem Türklerinde devlet yönetiminde tarafsızlık ve adaletin temel olduğu, iyi savaşan herkese eşit davranıldığı ve yöneticilerin halkın şikâyetleri karşısında başvuru merci, baş hâkim görevinde olduğunu gösteren durumlar anlatılmıştır. Bunların başında, Grek birisiyle yaptığı sohbet gelmektedir. Köye Romalı Priskos'un geldiğini duyan bir Grek yanına gelmiş ve onunla Yunanca konuşup ona hayat hikâyesini anlatmıştır. Grek, Hunların, Mysorum adlı şehri fethettiğinde

esir düşmüş ve Onegesius tarafından köle olarak seçilmiştir. Onegesius'un emrinde Romalılara ve Akatirlere karşı savaşan Grek, bu savaşlarda üstün yararlılık göstermiş ve bundan dolayı her savaşçı gibi ganimetten pay almıştır. Aldığı ganimeti Onegesius'a vererek özgürlüğüne kavuşmuş ancak Hunlardan gördüğü davranışlar sebebiyle onlarla yaşamaya devam etmiştir. Priskos'a Romalılarda görmediği adaleti, eşitliği ve insani davranışı Hunlarda gördüğünü överek anlatmış, Romalıların bu konularda Hunlardan geri kaldığını belirtmiştir. Grek'in bir esir olduğu halde savaştan pay alması ve bu sayede özgürlüğüne kavuşmasında Türklerdeki ordu-millet anlayışı yatmaktadır. Bu anlayış sonucu kadın-erkek, genç-yaşlı, Türk-yabancı, kısacası toplumdaki herkes gerektiğinde orduda yer almıştır. Bu anlayış "Türk asker doğar, asker yaşar ve asker olarak ölür." sözüyle kültürde yerini almış, savaşlarda faydalı veya zararlı olanlara mutlaka karşılığı verilmiştir. Öyle ki, iyi savaşan düşman bile olsa saygı duyulmuştur. Bu durumun örneği Avarlarca gerçekleştirilmiştir. Bulgaristan'ın Filibe şehrini kuşatan Avar Hakanı, şehir halkının cansiparane şehri savundugunu görünce, şehir halkının cesaretine saygı duyarak kuşatmayı kaldırmış ve gönüllü olarak savaştan çekilmiştir. Priskos'un adalet konusunda örnek verdiği bir diğer olaysa Atilla'nın anlaşmazlık yaşayan köylülerin davalarına bakması olmuştur. Müverrih, Atilla'nın halkın sorunlarını yardımcısı Onegeisus ile dinleyerek durumları hakkında karar verdiğini aktarmıştır[1]. Hunlarda görülen bu eylem, Kutadgu Bilig'de "Sen bütün iyilikler için, sebep sen oldun! Hem zorbalığa engel olmaya! Hem de töre ve adalet vermeye!" sözleriyle kendini gösteren, Türk kültüründeki adaletin bey tarafından tahsis edileceği anlayışından[2] gelmektedir. Bu anlayışın örnekleri hemen her Türk devletinde görülmüştür. Örneğin, Hazar Hakanı iki Müslüman, iki Hristiyan, iki Musevi ve bir Kam'dan oluşan heyetle davalara bakmış, Altın Orda Hanı mahkemeler için huzurunda bir adalet divanı kurmuş, Selçuklu ve Osmanlı'da sultanlar önemli davaları kadılar, imamlar, vezirler ile dinleyerek karar vermiştir. Kısacası bey tarafından adaletin sağlanması, Hunlardan itibaren tarihin her

döneminde Türklerde görülmüştür[3].

İstanbul'da aristokrasi içerisinde yaşayan ve sarayın lüks yaşantısına alışkın olan Priskos, eserinde Atilla'nın sıradan yaşantısına ve aristokrat sınıfın olmayışı karşısında şaşırıldığını anlatmıştır. Bu konuda ilk örnek olarak Atilla'nın çadırını, askerlerin halkın arasına kurmasını veren yazar[4], Atilla'nın köyüne vardıklarında onun en gösterişli sarayının tahtadan yapıldığını[5], akşam yemeğinde kendilerine ve masadaki Hunlara yemeklerin, içkilerin gümüş tabakta servis edildiği halde Atilla'ya tahta tabak ve kadehte sunulduğunu aktarmıştır. Priskos, yaşadığı bu olaylardan sonra Hun hükümdarının diğer ordu komutanlarının aksine gösterişsiz elbiselere, silahlara sahip olduğunu görmüş, onun emrindeki sıradan askerler gibi göründüğünü ifade etmiştir[6]. Sadece Priskos tarafından değil, Gök Türk Hakanı İstemi'ye elçi olarak giden Menandros tarafından da gözlemlenen hükümdarların sade yaşantısı[7], Türklerde sınıf farkının olmamasından ve hükümdarın halktan birisi gibi davranmasından kaynaklanmaktadır. Atilla ile en belirgin şekilde vücut bulan bu anlayış, İslamiyet'in kabulünden sonra da sürmüş, Kutadgu Bilig'de "Bey, cömert, alçak gönüllü ve sakin olmalıdır"[8] ifadesiyle yerini korumuştur.

Hunlarla bir müddet beraber kalan ve onların yemek, sofraya, oturma düzeni, misafir ağırlama gibi çeşitli adetlerine dikkat eden Priskos, eserin satır aralarında bunlardan bahsetmiştir. Atilla ve beraberindekilerle yola çıkan Priskos, yolculukları esnasında Hunların kendilerine "medus" adındaki bal şarabı ve "kamum" dedikleri bira benzeri bir içkiyi ikram ettiklerini not düşmüştür[9]. Priskos tarafından aktarılan bu durum çeşitli kaynaklarda yerini almıştır. Çin yıllıklarında Hunların darıdan yapılan bir içkiyi[10], Menandros'un seyahat notlarındaysa Gök Türklerin üzümden yapılmadığı belirtilen tatlı bir şarabı tükettikleri[11] kaydedilmiştir. İbn Fadlan ise eserinde İslamiyet'e yeni geçmiş Bulgar Türklerinin "sücü" dedikleri bal şerbetini kendisine ikram ettiklerini aktarmıştır[12].

Priskos eserinde, gerek Atilla'nın gerek Hunların önem verdiği

bir diğ er hususun misafiri ağırlamak olduğunu belirtmiş ve bu konuda çeşitli örneklerden bahsetmiştir. Bunların ilki olarak yolculuklarında fırtınaya tutuldukları bir gece bir Hun köyünde ağırlandıklarını anlatmıştır. Geldiklerini  ğrenen ve köyün sahibi olan Bleda'nın dul eşlerinden birisinin kendilerine ev tahsis ettiğini ve yiyecekler yolladığını aktaran Priskos, bu durumun onlarda bir saygı ifadesi olduğunu belirtmiştir. K y de tecrübe ettiği misafirliğin benzerini Atilla'dan da gören Priskos, onun yemekte kendisini saygılı davrandığını, sofrada onca önemli Hun komutanı bulunduğu halde, en kıymetli ikinci yer olan sol tarafa kendisini oturttuğunu ve Hun Hakanının eline aldığı kadehle sırayla herkesi selamladığını, yemektekilerin de sırayla ayağa kalkıp Atilla'yı selamladıklarını, sağlık dilediklerini, bunların Hunlarda bir adet olduğunu[13] aktarmıştır.

Priskos'un karşılaştığı bu adet, ilk Türk topluluklarından itibaren gelen davetliyi onuruna uygun şekilde ağırlamak, en iyi şekilde yemekler ikram etmek, gerekirse ona mahsus kalacağı bir ev açmak şeklinde vazgeçilmez bir gelenek olmuş, konuk aşı, konuk yatağı, konuk evi sözleriyle günümüze dek süregelmiştir[14]. Priskos'un karşılaştığı misafirleri kadehle selamlama geleneğiyse kaynağını Gök Tanrı inanişından almaktadır. Günümüze ulaşan en eski balballarda, kişinin göğüs hizasında tuttuğu kadeh tasviriyle kendini göstermiştir[15]. Bu adet, Hunlarda zamanla dini hüviyetinin yanında değişik anlamlar kazanmıştır. Düşmandan esir getirine bir kadeh şarapla onurlandırma[16], yabancı devletlerle yapılan antlaşmalarda yemine geçerlilik kazandırma[17] gibi anlamlar kazanan kadeh kaldırma, misafiri onurlandırmak amacıyla[18] da uygulanmıştır. Priskos'un karşılaştığı bir diğ er adet olan misafiri en iyi şekilde karşılamak ve sofrada değer sırasına göre oturtmaksa tarih boyunca sıkça uygulanmıştır.

Dede Korkut Hik yelerinde Kam P re'nin oğlu Bamsı Beyrek bölümünde Bayındır Han'ın gelenleri ipek halılar d şeli  adırd  karşılaması[19] şeklinde vücut bulan bu anlayış, gene aynı b l m de yer alan "Bayındır Hanun karşısında Kara G ne oğlu Kara Budak yayın dayanup durmışıdı. Sağ yanında Kazan

oglu Uruz Beg oturmuşıdı. Sol yanında Kazılık Koca oğlu Yegenek oturmuşıdı.”[20] sözleriyle Türklerde misafire karşı bir protokol uygulandığının en belirgin örneği olmuştur.

Ancak bu adet Priskos gibi Türk ülkelerini gezen, notlar alan diğer yabancılarda şaşkınlık yaratmış, eserlerinde bunu açık açık belirtmişlerdir. İstemi Yabgu’nun kendisine elçi gelen Roma heyetini kıymetli bir sedirde oturtup İran heyetini basit bir divanda oturtması Roma elçilerini hayrette bırakmış[21], Bulgar Hakanı’nın sofrasındakilere saygı nişanesi olarak et parçaları kesip dağıtması, sofraya kişilerin derecesine göre sırayla oturtması İbn Fadlan[22] tarafından anlaşılamamış, Özbek Sultanı’nın gözdesi Taytuğli Hatun’un sofranın başına İbn Battuta’yı oturtup ona saygı nişanesi olarak elleriyle ikramda bulunması kendisini heyecanlandırmıştır[23]. Bunlara benzer tutum da Türk ülkelerini gezen Avrupalı Barbaro’nın eserinde “İki gün yolculuk yaptıktan sonra Han’ın ikamet ettiği yere vardık. Diğerlerinden önce benim kılavuzuma hürmet gösterdiler. Ona istemeyeceği kadar çok et, ekmek, süt ve diğer şeylerden verdiler[24]” sözleriyle yer almıştır.

Priskos, eserinde Türklerin hediyeye düşkün olduklarını gösteren ifadeler kullanmış ve bunu verdiği bazı örneklerde izah etmiştir. Dağıttığı hediyeleri detaylı yazmayan yazar, eserinin sadece bir bölümünde, Bleda’nın dul eşine gümüş fincan, kırmızı deriler, Hint biberi, palmiye meyvesi gibi o coğrafyada bulunmayan şeyleri takdim ettiğini belirterek verdiği hediyelerden dolayı kadının çok mutlu olduğunu eklemiştir[25]. Atilla’nın “Kreka” adlı hanımına da hediyeler sunduğunu belirten yazar[26], Hun Hakanı’nın hediye konusundaki hassas olduğunu iki örnekle gözler önüne sermiştir. Antlaşmayı sürdürmek isteyen ve bu amaçla kendisinin huzuruna gelen Batı Roma elçilerine, önceden kendisine hediye olarak gönderildiğini öğrendiği ancak ulaşmayan altın kadehleri getirmeleri konusunda kızdığını ve antlaşmayı yenilemediğini aktaran Priskos[27], başka bir elçilik heyetinin takdim ettiği hediyelerin büyüklüğü karşısında Atilla’nın etkilendiğini ve barış şartlarına uyacağı konusunda yemin ettiğini belirtmiştir[28].

Priskos'un aktardığı Türklerin hediyelere düşkün oluşu, VI. yüzyılda Doğu Roma İmparatoru II. Justinos'un da dikkatini çekmiştir. Justinos, barış antlaşması imzalamak istediği Avarlara kıymetli eşyalar yollamış, böylece onları kendi antlaşmaya ikna etmiştir[29]. Priskos'un aktardıklarının benzerini diğer seyyahlar da söylemiştir. İbn Fadlan eserinde, Türk ülkelerinden geçen Müslüman tüccarların iyi ağırlanmak istiyorlarsa elbise, karabiber, kuru üzüm, başörtü, ceviz gibi şeyleri karşılaştığı, misafir olacağı Türklere hediye etmesini salık vermiş[30], Carpini ise Türklere notlarında elçi gelen kişilerin asla eli boş gelmemelerini, çünkü yöneticilerin, önemli komutanların, şehir yöneticilerinin gelen elçilerden kıymetli hediyeler beklediğini, eğer eli boş gelirlerse iyi muamele görmeyeceklerini belirtmiştir[31]. Onların bahsettiği bu durumu Çin casusu Wang Yen-Te, ziyaret ettiği Uygur Hakani Arslan Han'ın sarayında yaşamıştır. Yen-Te, öncesinde hazırladığı ve hakana sunduğu kıymetli hediyelerden dolayı kendisi için eğlenceler düzenlediğini notları arasına yazmıştır[32].

İslamiyet öncesi döneme ait birinci el kaynakların çoğunda sadece çadırdaki yaşadığı aktarılan Türkler, Priskos'un eserinde değişikliğe uğramıştır. Kitabın bazı yerlerinde Hunların kendilerine ait köylerde yaşadığını söyleyen yazar, eserin iki bölümünde Atilla'nın bugün hala kullanılan üyük/topak ev çadırların formuna benzeyen daire şeklinde ahşap yapılı, ustalıkla yapılmış süslemelere sahip, etrafı süs amaçlı ahşap çitlerle çevrili saraylarda ikamet ettiğini belirtmiştir[33]. Yazarın belirttiği bu yerleşik hayat Hunlarda ilk kez M.Ö. III. yüzyılda Mete döneminde görülmüş olup Orhun vadisinde kerpiçten yapılmış evlerin buluntularıyla günümüze ulaşmıştır. Çin yıllıklarında, bazı Hun kavimlerinin başta ağaç kabuklarından imal olmak üzere çeşitli ev ve çadır formlarında toplu halde yaşamaya başladığı[34] ve bunun bir sonucu olarak M.Ö. 36'da etrafı surlarla çevrili bir şehir kurdukları kaydedilmiştir[35]. Hunlar, Avrupa'ya geldikten sonra bu şehircilik kültürünü sürdürmüş, dört tekerli yük arabalarına kurulu çadırlarda veya toprak üzerine kurulu çadırlarla

birlikte, coğrafi şartlar, ekonomik koşullar, hammaddenin kolayca temini gibi sebeplerle ahşaptan evlerde de yaşamışlardır[36].

Yöneticilerin aile yaşantılarını gözlemleyen Priskos, eserinin değişik yerlerinde Türk Hakanlarının tek eşli olmadığını gösteren ifadeler kullanmıştır. Atilla'nın[37] ve ağabeyi Bleda[38] ile Akhun yöneticisinin[39] eşlerinin çokça olduğunu söylemiştir. Müellifin aktardığı birden fazla eş mevzuu aslında İslamiyet öncesi Türk geleneklerinde sadece yöneticilere mahsus olmuş, halk tarafından çoğunlukla uygulanmamıştır. Zira toplumda kadına büyük saygı duyulmuş, değer verilmiş, sosyal alanda erkekle denk sayılmış, hatta babadan sonra evin direği görülmüştür. "Tek kadın uğurludur, çifti de kusurludur" sözüyle kendini gösteren kadına duyulan saygı ve tek eşlilik anlayışı, yöneticinin birden fazla eşe sahip olmasına önemli oranda etki etmiştir. Yöneticinin ilk eşinden sonra aldığı diğer eşler kuma sayılmış, ilk eş kadar halktan saygı görmemiştir. Onların doğurduğu çocuklar da baş hatunun üzerine kayıtlı sayılmış ve çoğunlukla ilk eşin çocuklarından dolayı tahta çıkamamıştır. Çünkü Türk devletlerinde birden fazla evlenen hükümdarın çocukları arasında kutun, soyun devamının sadece baş hatun sayılan ilk eşin doğurduğu çocuklarda olduğu düşünülmüştür[40].

■ Dini İnanışlar

Kaynakların yetersizliği sebebiyle M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren Gök Tanrı dinine inandığı bilinen Hunlar, Priskos döneminde dini inançlarını sürdürmüşler ve dinleri gereği çeşitli ritüeller sergilemişlerdir. Hun toplumuyla birebir iletişim kuran müellif, onları yakından incelemiş ve Roma toplumunda görmediği onlarda karşılaştığı bazı dini adetleri eserine yazmıştır. Bunların başında, Doğu Roma ile Atilla arasında Margus'ta gerçekleştirilen antlaşmanın, Hunlar tarafından yapılan dini bir merasimle pekiştirilmesi ve böylece barışın gerçekleştiğini[41] yazmıştır. Priskos tarafından anlatılan bu adet, Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde görülmüştür. Komşu

devletlerle imzalanan antlaşmalardan sonra barışın kalıcılığını sağlamak amacıyla çoğu kez Tanrı üzerine yeminler edilmiş[42], kimi zamanda Tanrı katında kabulünü sağlamak amacıyla çeşitli törenler gerçekleşmiştir. Bu konuda bilinen ilk örnek ise M.Ö. 43 yılına ait Çin yıllığında geçen ve Hunlarla Çinliler arasında gerçekleşen dini merasimdir. Kaynaklara göre, Çin elçileri ve Hunlar arasında bir antlaşma yapılmış, ardından Hun Hakanı ve maiyetindekiler, elçilerle beraber kutsal bir dağa çıkmışlardır. Burada Hun Hakanı beyaz bir atı Tanrı'ya kurban edip elçilerle yemin şarabı içmiş ve antlaşmanın pekişmesini sağlamıştır[43].

Eserde yer alan bir diğer dini âdeti gösterense Hunlar ve Doğu Roma elçileri arasında yaşananlardır. Buna göre, Doğu Roma topraklarında yaşayan Margus piskoposu, Hun sınırına girmiş ve bir Hun Hakanı'nın mezarındaki hazineleri çalmıştır. Bu olay Hunlar tarafından affedilemez görülmüş, piskoposun kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir. Ancak Doğu Romalılar piskoposu teslim etmemişlerdir. Bu tutum üzerine Hunlar, Romalılara savaş açmıştır. Hunların savaşmasına sebep olan hakanın mezarındaki hazineler, Türklerin eski dini Gök Tanrı inancından kaynaklanmaktadır.

Eski Türk dininde insanın ölümden sonra dirileceğine inanılmış, bu sebeple sonraki yaşamda rahat etmesi için değerli eşyaları, atları, hizmetçileri hatta eşleriyle birlikte gömülmüşlerdir. Bu konuda, M.Ö. III. yüzyıla ait bir Çin kaynağında, Türklerin ölümlerini iki katlı bir tabut içine koyup değerli kumaşlarla gömdükleri anlatılır.

Gök Türkler dönemindeki cenaze törenini anlatan başka bir Çin kaynağındaysa, ölünün yaşamında kullandığı atı, eşyalarıyla beraber gömüldüğü aktarılır[44]. Hunlarda ve Gök Türklerde görülen bu dini âdete, X. yüzyılda Abbasi Halifesinin elçi olarak Bulgarlara gönderilen İbn Fadlan ve XIII. yüzyılda Papa'nın elçisi olarak Moğollara gönderilen Carpini de rastlamıştır. Fadlan, seyahatnamesinde Oğuzlarda zengin birisi ölünce ev gibi bir çukur açtıklarını ve öleni giydirip yay, kemer gibi eşyalarıyla gömdüklerini belirtmiştir[45]. Carpini ise başkent yakınlarında geldiği bir cenaze töreninde, ölünün

oturmuş bir vaziyette önünde masa ve üzerinde kâseler, yiyecekler ve atı, eyeri, üzengisiyle gömüldüğünü aktarmıştır[46].

Sonuç olarak; Atilla'ya elçi olarak giden ve gözlemlediği, karşılaştığı veya duyduğu Türk adetlerini dönemin siyasi olaylarıyla birlikte eserinde belirten Priskos eserinde bunları aktarırken yerici bir tavır kullanmış, Türkleri barbar gören bir ruh haline bürünüştür. Ancak bu olumsuz özelliklerine rağmen gerek Atilla'yı gören ve tasvir eden tek müverrih olmuş, gerekse V. yüzyılda Hunların durumu hakkında diğer o yüzyıllara ait hiçbir kaynakta yer almayan siyasi ve kültürel açıdan detaylı bilgileri veren kişi olmuştur. Onun aktardığı bilgiler ışığında Hunların Avrupa'daki durumu aydınlatılmış, o dönemin Hun toplumunun ne şekilde bir yaşantı sürdüğü, Doğu ve Batı Romalılar başta olmak üzere diğer Avrupalı topluluklarla ne şekilde bir siyasi ilişki yaşadığı ve devletin nasıl bir şekilde sona erdiği, Hun toplumunun bu sona eriş sürecinde neler yaptığı anlaşılmış, Hunlar hakkındaki sis perdesi önemli derece aralanmıştır. Zira yazarın aktardığı bu bilgiler son yüzyılda Avrupa'da bulunan arkeolojik verilerle de desteklenmiştir. Bütün bunlara ek olarak müverrihin aktardığı Hun adetlerinin önemli bir kısmının daha sonraki yüzyıllarda yaşamış ve çeşitli Türk topluluklarını ziyaret eden seyyahlar tarafından eserlerinde yer almıştır. Gerek Priskos'un gerekse seyyahların aktardığı ve birebir benzerlik gösteren bu kültürel doneler Türk kültürünün kaynağı, yaşadığı süreç ve dünyaya yayılımı, temel niteliklerinin neler olduğu hakkında günümüz tarihçilerine önemli bilgiler sunmaktadır.

Eren Fehmi EROĞLU,

Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi.

Alıntı Kaynak: Aksaray Üniversitesi, Genç Kalemler Dergisi, Sayı: 2.

■ Kaynakça

- ◆ AĞASIOĞLU, Firudin; Taşbaba Türk'ün Taş Yaddaşı, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2014.
- ◆ AHMETBEYOĞLU, Ali; Attila'nın Sarayı'nda Bir Romalı Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.
- ◆ AHMETBEYOĞLU, Ali ; Avrupa Hun İmparatorluğu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- ◆ AHMETBEYOĞLU, Ali ; "Büyük Hun Hükümdarı Atilla", Manas Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Dergisi S.7, (Temmuz 2003), Manas 2003.
- ◆ AYAN, Ergin; Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnamesi, Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara 2014.
- ◆ BARBARO, Josaphat; Anadolu'ya ve İran'a Seyahat, (çev. Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
- ◆ EBU ABDULLAH MUHAMMED İBN BATTUTA TANCİ; İbn Battuta Seyahatnamesi C.I, (çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- ◆ EBERHARD; Çin'in Şimal Komşuları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- ◆ ERDEMİR, Hatice Palaz; VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.
- ◆ ERGİN, Muharrem; Dede Korkut Kitabı-1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- ◆ GÖMEÇ, Saadettin; Türk Kültürünün Ana Hatları, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.
- ◆ GUMİLEV, Lev Nikolayeviç; Hunlar, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- ◆ İNAN, Abdülkadir; Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- ◆ İZGİ, Özkan; Çin Elçisi Wang Yen- Te'nin Uygur Seyahatnamesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- ◆ KAFESOĞLU, İbrahim; Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.
- ◆ MANGALTEPE, İsmail; Bizans Kaynaklarında Türkler, Doğu

Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2009.

♦ NEMETH, Gyula; Attila ve Hunları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

♦ ÖGEL, Bahaeddin; İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

♦ ÖGEL, Bahaeddin; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

♦ PEHLİVAN, Gürol; “Dede Korkut Kitabı’nda Oturma Düzeni Üzerine Yeni Bir Bakış”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S. 14, (Kış 2014), İzmir 2014.

♦ ŞEŞEN, Ramazan; İbn Fadlan Seyahatnamesi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.

♦ TAŞAĞIL, Ahmet; Kök Tengri’nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

♦ TEKİN, Talat; Orhon Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

♦ TURAN, Osman; Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.

♦ UNAN, Fahri; “Kanûnî Devri Şehzâde Mücâdeleleri Ve Bunun Osmanlı Siyâsî Ve Sosyal Târihi Bakımından Önemi”, Türk Yurdu Dergisi S.35, (Temmuz 1990), Ankara 1990.

♦ ÜSTÜN, Abdullah; “Paniumlu Priscus Bir Müverrihin Entelektüel ve Mesleki Portresinden Kesitler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi S.53, Ankara 2013.

♦ YUSUF HAS HACİP, Kutadgu Bilig, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009.

■ Dipnotlar:

[1] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.46.

[2] Bahaeddin Ögel, a.g.e., s.407.

[3] Saadettin Gömeç, a.g.e., s.73.

[4] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.31.

[5] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.40.

[6] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.50.

[7] İsmail Mangaltepe, a.g.e., s.54.

- [8] Yusuf Has Hacı, Kutadgu Bilig, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, s.86.
- [9] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.37.
- [10] Eberhard, Çin'in Şimal Komşuları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s.68.
- [11] İsmail Mangaltepe, a.g.e., s.54.
- [12] Ramazan Şeşen, İbn Fadlan Seyahatnamesi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s.23.
- [13] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., 49.
- [14] Bahaeddin Ögel, a.g.e., s.315-318.
- [15] Firudin Ağasıoğlu, Taşbaba Türk'ün Taş Yaddaşı, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2014, s.101; Bahaeddin Ögel, İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 170.
- [16] Eberhard, a.g.e., s.76.
- [17] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.293.
- [18] Ramazan Şeşen, a.g.e., s.23.
- [19] Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı-1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s.116
- [20] Gürol Pehlivan, "Dede Korkut Kitabı'nda Oturma Düzeni Üzerine Yeni Bir Bakış", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi S. 14, (Kış 2014), İzmir 2014. s. 207.
- [21] Hatice Palaz Erdemir, VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s.47.
- [22] Ramazan Şeşen, a.g.e., s.23.
- [23] Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, İbn Battuta Seyahatnamesi C.I, (çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s.409.
- [24] Josaphat Barbaro, Anadolu'ya ve İran'a Seyahat, (çev. Tufan Gündüz), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, sf. 16.
- [25] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.38.
- [26] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.39.
- [27] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.39.
- [28] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.59.
- [29] İsmail Mangaltepe, a.g.e., s.41-42.

- [30] Ramazan Şeşen, a.g.e., s.12.
- [31] Ergin Ayan, Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnamesi, Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara 2014, sf. 84-85.
- [32] Özkan İzgi, Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi, Türk Tarih Kurumları Yayınları, Ankara 2000, s.67-68.
- [33] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.38-55.
- [34] W. Eberhard, a.g.e., s.65-96.
- [35] Ahmet Taşağıl, Kök Tengri'nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s.79.
- [36] Ali Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmparatorluğu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s.173-174.
- [37] Ali Ahmetbeyoğlu, Attila'nın Sarayı'nda Bir Romalı Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s.37.
- [38] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.38.
- [39] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.73.
- [40] Saadettin Gömeç, a.g.e., s.34-39.
- [41] Ali Ahmetbeyoğlu, a.g.e., s.20.
- [42] Lev Nikolayeviç Gumilev, a.g.e., s.200.
- [43] Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul 1998, s.105-106.
- [44] Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.177.
- [45] Ramazan Şeşen, a.g.e., s.15.
- [46] Ergin Ayan, a.g.e., s. 50. Taryhy makalalar